

Dani Jover: Emprendre des de l'economia ecològica: entrevista a José Manuel Naredo i Antonio Estevan • Jordi Garcia. Entrevista a Favio Salvato: "Amb la banca ètica estem fent una revolució silenciosa" • Lia Tiriba. Economia popular i moviments populars (I II) • Carolina Recio Cáceres. Els serveis d'atenció domiciliària: desigualtats de gènere, precarietat i privatització • Maite Darceles i Julen Iturbe-Ormaetxe. Persones i tecnologia es donen la mà per aprofundir en els valors cooperatius • Erika Lombardi, Dario Carrera i Els Reynaert. Les dinàmiques de l'altra economia a Roma • Karl Birkhölzer. Desenvolupament i perspectives de l'economia de base solidària i social o el tercer sector a Alemanya • Xarxa d'Economia Solidària. La Xarxa d'Economia Solidària impulsa el balanç social

Dimensió de la cooperació

Alfonso Vázquez

La recent adquisició d'Ecotecnia –una de les cooperatives de treball més importants de Catalunya, integrada en Mondragón Corporació Cooperativa (MCC)– per ALSTOM, grup multinacional i multisectorial, ha posat damunt la taula el debat sobre si la forma cooperativa és viable o no per desenvolupar-se en segons quins sectors. A això s'afegeix que, abans de realitzar-se l'operació de venda, vaig tenir l'oportunitat, per raons que no vénen al cas, de debatre aquest assumpte amb algun alt directiu de MCC relacionat amb el tema. El problema, al meu entendre, radica en la miscel·lània d'esdeveniments, raons, veritats convencionals... que s'agrupen en aquests importants debats, amb els corrents subterranis que ningú no revela, que són púdicament ocultats a major glòria de les lleis del mercat.

És important la dimensió?

Les nostres economies transiten avui, d'una forma tan complexa com convulsa, entre el model industrial clarament

imperant i *formes* –perquè no n’hi ha una de sola, un model paradigmàtic– de la nova economia que van ocupant espais de realització, en molts casos de forma espectacular. Certament, l’herència industrial ens deixa *condicions* per operar en certs sectors “tradicionals” molt lligats a la grandària de l’empresa, a la seva dimensió –automoció, electrodomèstics, aeronàutica, etc.–, però no és menys cert que, en uns altres, els grans colossos d’antany es *trossegen* i subdivideixen en unitats cada vegada més petites per poder-se *adaptar* als canvis i a les velocitats dels seus entorns. I aquí trobem l’interrogant subjacent: Pot una **cooperativa** competir en l’entorn global, d’igual a igual, amb qualsevol altra forma jurídica d’empresa? Doncs anem a pams...

En primer lloc, l’experiència de MCC ha demostrat sobradament que, des de l’àmbit de la propietat cooperativa, es pot, no només ser competitiu, sinó tenir creixements espectaculars i internacionalitzar l’activitat sense cap problema; com a mostra, valguin Fagor, Ulma, Irizar, Eroski, Orkli, Urssa, el grup de components d’automoció... Cert que els seus creixements no s’han basat a “ser adquirits” per altres empreses, sinó a adquirir i crear –com, per altra banda, és habitual en grups d’origen basc, com ara Gamesa, Artech, Cie...–, per la qual cosa, en cert sentit, el “cas” d’Ecotecnia representa una *anomalia* en aquesta línia de progressió competitiva, no una regla aplicable al conjunt cooperatiu. I això ho ha fet el Grup Cooperatiu de Mondragon mantenint intacta la **sobirania** de les cooperatives, com a empreses amb entitat pròpia, qualsevol que fos la seva grandària; és a dir, per sobre del criteri de *massa compacta* de la propietat prevalen els aspectes de col·laboració, cooperació i, fins a cert punt, de solidaritat.

És veritat que en moltes latituds la forma cooperativa és vista com una reacció al fracàs d’una altra forma empresarial anterior, o, fins i tot, com una alternativa *radical* –i, per tant, “sospitosa”– a l’ordre econòmic instituït, a què, sens dubte, ha contribuït, encara que de forma modesta, una certa *ideologització* de les “cooperatives” com a alternativa al capitalisme.¹ I, sens dubte, aquesta consideració socioempresarial té conseqüències pràctiques en la imatge, el sistema de relacions i les possibilitats competitives de les cooperatives. Però convé no equivocar l’angle de l’enfocament analític.

El desenvolupament de la nostra civilització industrial es va fonamentar en les corporacions gegants, no perquè fos el més racional ni el més eficaç, sinó per raons lligades als poders polítics i les seves apetències financeres; l’opció podria haver estat una altra...² Encara que és evident que cada tipo-

L’experiència de MCC ha demostrat sobradament que, des de l’àmbit de la propietat cooperativa, es pot, no només ser competitiu, sinó tenir creixements espectaculars i internacionalitzar sense cap problema l’activitat.

1: Vegeu, per exemple, M. Darceles. “Enraonant amb Marcos Arruda i Alfonso Vázquez: és possible un món millor?” *nexe*, 20 (juny de 2007).

2: Vegeu M. J. Piore i C. Sabel. *La segona ruptura industrial*. Aliança Universitat (1990).

logia sectorial implica formes de competitivitat i adaptació diferents, les cooperatives lligades a MCC han demostrat amb escreix la seva capacitat de flexibilitat (incloent-hi la mixtura de formes societàries i l'accés al mercat de capitals) i la seva capacitat de competitivitat, que no té res a envejar al teixit industrial espanyol. Per tant, rebutjo d'entrada que la forma cooperativa constitueixi un llast de qualsevol tipus per competir en els mercats més oberts: en tenim constància.

I aquí hi ha un tema que vull “desmitificar”: **Ignacio Ramonet** es refereix, en una entrevista en aquesta mateixa revista,³ al *gegantisme* com a risc per a la gestió cooperativa. El problema, com tractaré més endavant, no és la *grandària*, ni en les cooperatives ni en altres formes empresarials o organitzacionals, sinó els sistemes d'organització i gestió que estan implantats. Perquè la *grandària*, en el món que vivim avui, és, literalment, la totalitat del planeta...

En efecte, en plena *era del coneixement* i inserits en l'explosió de les tecnologies de la informació i la comunicació, espai i temps perden sentit, es cargolen sobre l'esdeveniment, sobre l'immediat. La idea de *dimensió organitzacional* del pasat es dilueix en *xarxes de cooperació* absolutament impensables no fa pas tants anys; el “petit” pot fer-se gegant en un tancar i obrir d'ulls (Google com a exemple?).

La forma de propietat

Certament, en el seu moment, les cooperatives van representar un fenomen *curiós* en la mesura que van anteposar, en plena orgia capitalista, el treball al capital; i l'èxit *empresarial* del Grup Mondragon a Espanya sembla haver demostrat que aquest concepte pot funcionar. Però existeix un altre enfocament possible...⁴

En l'era industrial, la propietat invertia en terrenys, edificis i màquines i *llogava* força de treball adscrita a aquests; però avui, quan el factor massiu de producció és el treball cognitiu, què *posseeix* la propietat? Perquè el coneixement, els desitjos, les formes de cooperació, les xarxes relacionals... que s'entretreixeixen entorn del treballador cognitiu no poden ser posseïts ni ordenats més que per aquest, sempre en la seva interrelació social. Doncs posseeix un títol jurídic que li permet **sobredeterminar** l'esdeveniment productiu, el fet de crear riquesa, a través d'organitzar, no la producció, sinó la conversió a valor (monetaritzable) del fruit d'aquesta (la *mercaderia*), i així garantir, en una mesura o altra, el procés d'acumulació.

El desenvolupament de la nostra civilització industrial es va fonamentar en les corporacions gegants, no perquè fos el més racional ni el més eficaç, sinó per raons lligades als poders polítics i les seves apetències financeres.

3: Jordi Garcia. “Entrevista a Ignacio Ramonet” *nexe*, 21.

4: Parcialment pres del meu article *Treball cognitiu, cooperació, democràcia* de pròxima publicació.

I vull fer notar un aspecte fonamental: Aquesta característica de la **propietat** no és exclusiva, ni de bon tros, de l'anomenada *empresa capitalista*, sinó que, inserida en la lògica del sistema capitalista, amb unes modalitats o altres, impregna altres formes de propietat, com les de tipus estatal (no oblidem que la propietat dels mitjans de producció per l'Estat en les economies del "socialisme realment existent" va produir –i produeix– formes d'explotació del treball tan brutal o més que en els països capitalistes) o les de l'economia social i cooperativa. Per al que argumentaré tot seguit vull deixar clar que no dubto que hi hagi matisos –més benignes o més cruels– en les expressions i pràctiques de les diferents maneres de propietat, però sí afirmo que la seva **essència** no és diferent.

Retinguem això: El treball cognitiu, en la seva realització en el fet productiu, tendeix a autonomitzar-se de qualsevol instància que no sigui la cooperació entre productors, i només *a posteriori* el seu acte productiu és *traduït* a la conversió en moneda, sigui en tipus del preu de la mercaderia generada, en tipus de salari o en tipus de plusvalor. I valgui una observació final, sobre la qual no puc estendre'm: El treball cognitiu trenca el *temps de treball* com a base del contracte i, en conseqüència, la concepció del salari lligada al temps de treball. Ni temps ni salari queden ja relacionats directament amb el treball, constitueixen tan sols un efecte de la mediació social.

A diferència del treball merament físic, centrat en els micromoviments, en la tasca, en *el lloc* (la dependència de la màquina), el treball cognitiu desplega una sèrie de qualitats d'especial interès. En primer lloc, així com el treball físic *consumeix* en la mercaderia produïda, el treball cognitiu *produeix* la mercaderia al mateix temps que es reproduïx en l'acte productiu; és a dir, el fet productiu del treball cognitiu produeix sempre un *excedent* en forma de coneixement (de *subjectivitat*). S'aprèn actuant, vivint, cooperant. I aquest excedent es desplega tant en posteriors actes productius com en el complex de relacions socials i vitals del treballador.

De forma natural, evident, la cooperació és l'aspecte substancial del desplegament del treball del coneixement, perquè aquest només adquireix potència i sentit en la seva interacció social i només pot reproduir-se en aquesta. Però aquesta cooperació exigeix certs graus de llibertat: jo coopero millor amb unes persones que amb unes altres, millor en uns ambients que en uns altres. En això influeixen afectes, desitjos, emocions, empaties... Tot tan aliè a la nostra *racionalitat* econòmi-

En les cooperatives s'ha seguit considerant que les formes de competir a través de l'estructuració tradicional del treball eren quelcom natural, transhistòric, i que les formes d'alliberament i democràcia havien de situar-se en les esferes de la propietat col·lectiva dels socis treballadors i en el poder suprem de l'Assemblea.

ca, educativa o política! Per tant, una dels finalitats de les formes autoorganitzades de producció consisteix a generar contextos favorables, proclius, a l'èxit del treball en cooperació.

Més o menys difusament, en l'origen de les cooperatives (com a forma jurídica d'empresa) ha existit una mica d'això. A això s'ha unit, particularment en el moviment cooperatiu de Mondragon, la declaració fundacional del predomini del treball sobre el capital, la propietat assignada als socis treballadors, el principi democràtic que associa el vot igual a cada soci, independentment de la seva part de capital, i trets de solidaritat laboral i social.

No obstant això, un aspecte ha romàs immutable: l'essència del treball i de la seva organització no s'ha modificat. S'ha seguit considerant que les formes de competir a través de l'estructuració tradicional del treball (com va ocórrer en les economies del "socialisme realment existent") eren quelcom *natural, transhistòric*, i que les formes d'alliberament i democràcia havien de situar-se en les esferes de la propietat col·lectiva dels socis treballadors i en el poder suprem de la puntual –en el temps– Assemblea. El concepte té clares similituds amb la idea de la *democràcia representativa*: ja que les masses incultes no poden exercir la democràcia en els seus esdeveniments diaris, han de *delegar* les seves preferències i voluntats en esferes que no només els són alienes, sinó que se'ls superposen. I, això sí, tindran dret a votar cada x anys...

Des d'aquest enfocament, el **cooperativisme** no representa cap alternativa real al capitalisme, sinó que forma part de la seva lògica, encara que presenti alguns trets més "humanitaris". Ha modificat la participació en la propietat –això també ho ha fet el capitalisme a través de fons d'inversió, fons de pensions, i similars–,⁵ però ha mantingut el que jo considero l'essència del sistema: l'estructura i la dominació de formes de treball alienades allí on ja estan contingudes les potencialitats del seu alliberament, per complex que aquest sigui.

Per tant, proposo una altra reflexió: en gran mesura, la subversió de la dominació capitalista està continguda en el potencial transformador del treball cognitiu i de les xarxes de cooperació que aquest desplega per a la seva realització tant en l'àmbit de la producció de riquesa com en les seves formes de socialització, i no en la modificació parcial de les formes i maneres d'apropiació del valor monetari que aquest genera.

Des d'aquest enfocament, considero molt perillós per a la voluntat de transformació real de les nostres societats en un sentit (no m'agrada gens el terme) *progressista* dotar a la *pro-*

El cooperativisme ha modificat la participació en la propietat, però ha mantingut el que jo considero l'essència del sistema: l'estructura i la dominació de formes de treball alienades allí on ja estan contingudes les potencialitats del seu alliberament.

5: Vegeu J. K. Galbraith *L'economia del frau innocent*. Crítica (2004).

pietat cooperativa d'unes condicions gairebé estructurals de potència transformadora que està lluny de contenir en la seva essència. En l'etapa de la subsumpció formal del treball en el capital, ja van aparèixer aquest tipus de moviments (el *socialisme utòpic*, Saint-Simon, Fourier...), però ara ens trobem en l'era de la subsumpció real de la societat en el capital (en el pas de la modernitat a la posmodernitat, en el pas del fordisme al postfordisme), per la qual cosa calen enfocaments radicalment diferents per afrontar el *pantà* en què ens ha deixat el sistema imperant, començant per entendre que, avui, el capitalisme no és *una forma més de propietat*, sinó una **lògica** que envaeix tot el teixit social... I una anotació arran, de nou, de l'entrevista a Ramonet: No hi ha possible *humanització* del capitalisme, el capitalisme **només** existeix sobre la base de l'acumulació de capital i, per tant, la seva relació amb allò humà és merament tangencial.

Deixant formulat aquest aspecte, m'endinso en *el discurs* que ha estat present entre els directius de la cooperativa en la venda d'Ecotecnia. El raonament ha estat, matís més, matís menys, el següent: el sector eòlic exigeix forts creixements per mantenir capacitat competitiva, i aquests creixements, al seu torn, exigeixen un important finançament per poder ser realitzats. Les societats anònimes poden abordar aquest projecte a través d'aliances, fusions, adquisicions, recursos al finançament públic (presència en Borsa, per exemple) i d'altres; en el cas de la societat cooperativa, aquests recursos no són accessibles, no tant perquè no puguin ser articulats, sinó per la **desconfiança** que la seva forma de propietat i la seva forma de gestió "derivada" (l'àmbit *decisional*) desperten entre inversors i potencials aliats.

És el poder, estúpids...!

Insistiré en allò evident: La cooperativa Fagor Electrodomèstics ha adquirit recentment la multinacional francesa Elco-Brandt, de grandària una mica superior a la seva; la cooperativa Eroski, que manté des de fa anys un envejable ritme de creixement, ha adquirit recentment la cadena catalana Caprabo; la cooperativa Irizar ha multiplicat en catorze anys la seva grandària per catorze... No mistifiquem el caràcter específic de la *propietat*, en aquest món semiglobalitzat no hi ha límits.

On resideix, llavors, l'esmentada *desconfiança*? Al meu entendre, clarament, en els sistemes decisionals. On algú va dir fa molt temps "*És l'economia, estúpids!*", avui podem dir "*És el poder, estúpids!*". En efecte, per gran que sigui, la socie-

La subversió de la dominació capitalista està continguda en el potencial transformador del treball cognitiu i de les xarxes de cooperació que aquest desplega per a la seva realització, i no en la modificació parcial de les formes i maneres d'apropiació del valor monetari que aquest genera.

tat cooperativa manté un sistema de transparència bastant superior a la corporació habitual, els seus socis són treballadors i, en conseqüència, tenen un lligam superior amb la marca de l'empresa, i a més, presenten un caràcter *estable*. En la societat anònima –que cotitza en Borsa–, els seus accionistes són multituds constantment canviant, sense relació ni coneixement del treball en l'empresa, que canvien de preferències entre unes o altres ofertes sobre la base de la promesa d'una millor retribució econòmica a curt termini. I això en el millor dels casos, perquè no podem oblidar com els empleats d'Enron van ser estafats com a accionistes i acomiadats com a treballadors... de l'empresa de la qual eren, suposadament (legalment, per descomptat), part de la *propietat*!

El fenomen més palpable –i preocupant– dels nostres dies consisteix en la gegantina acumulació de poder en les cúpules executives de les grans corporacions –orquestrat, és clar, amb retribucions immorals, amb “blindatges” per acomiadament econòmicament astronòmics, i, per si alguna cosa hagués de faltar, amb desenes de llibres en els quioscos enluint la seva unció divina...–, que no respon a sistemes de gestió empresarial, sinó a l'exercici d'influències de poder i manipulació dels poders (públics i privats) per operar, no tant a favor de la corporació, sinó en funció dels mateixos interessos personals dels seus brillants gestors. Qui cregui que exagero no té més que ullar la premsa diària...

Però, i vull insistir en això, això no significa que la propietat de la corporació no sigui *aparentment* democràtica: té el seu Consell d'Administració, la seva Assemblea anual d'accionistes, les decisions principals es prenen per acord majoritari... No obstant això, els **nuclis de poder** estan sòlidament constituïts, mentre que la *massa* d'accionistes està dispersa, desinformada, desorganitzada... a la qual cosa afegim el seu caràcter *voluble* i la seva indiferència envers el futur de l'empresa més enllà del resultat econòmic –en forma de dividends– immediat. Per tant, com tots sabem, l'aparença *de democràcia* de les grans corporacions oculta graus molt elevats de totalitarisme que només es visualitzen en presència de lluites pel poder o d'escàndols públics.

La forma de l'exercici del poder en la societat cooperativa no és tan diferent: Els *socis* treballadors –només ells, els treballadors per compte aliè, *dependents*, estan exclosos– trien el seu Consell Rector (l'equivalent al Consell d'Administració de la SA) i voten una vegada a l'any en assemblea la seva conformitat o rebuig a la gestió realitzada. A mesura que s'estén el seu control sobre altres formes societàries, el percentatge

Per gran que sigui, la societat cooperativa manté un sistema de transparència bastant superior a la corporació habitual, els seus socis són treballadors i, en conseqüència, tenen un lligam superior amb la marca de l'empresa, i a més, presenten un caràcter estable.

de *socis treballadors* (propietaris) disminueix sensiblement sobre el total de l'ocupació, que passa així a exercir formes d'exercici de la propietat més similars a les de l'empresa familiar de segona o tercera generació. És a dir, no es democratitza el tractament de l'activitat productiva, més enllà de la bona voluntat dels *cooperativistes* i els seus òrgans de representació; i, per descomptat, he assistit a actes de submissió del *treball dependent* que serien difícilment acceptables pels treballadors en una societat anònima...

On radiquen, doncs, les diferències? En primer lloc, si prenem com a model MCC, en **la sobirania** de les cooperatives i en la seva associació com un compromís de cooperació i solidaritat lliurement assumit. Això fa que la "corporació" MCC sigui una mica més semblant a una *confederació* que a qualsevol altre tipus d'estructura política (centralisme, estat de les autonomies, estat federal...), cosa que dóna als seus integrants un alt grau d'autonomia i capacitat de decisió.

En segon lloc, els *socis* són, alhora, treballadors de l'empresa, per tant, de la seva evolució no depenen només els seus beneficis (*retorns*, els dividendes de les cooperatives) sinó també, molt important, els seus llocs de treball; així doncs, el seu interès en l'evolució de la cooperativa té un horitzó més dilatat que el de l'accionista eventual de Telefònica. (Noteu que això és també aplicable a l'empresa familiar, almenys parcialment.)

En tercer lloc, el capital, en estar assignat als *socis treballadors*, presenta graus sensibles de territorialització en les comarques on s'assenten les seves cooperatives i on habiten la majoria dels seus *socis*, almenys fins a dia d'avui.

Constel·lacions d'organitzacions sobiranes cooperant entre si, treballadors propietaris de la seva empresa, i territorialitat, conformen sistemes de gestió i exercici del poder menys voluble que l'*anonimat* de la societat, i, per descomptat, nivells de transparència i proximitat al que succeeix molt superiors als de la gran corporació.

Per tant, per avançar en posteriors debats, proposo una hipòtesi de treball: *La desconfiança entre les corporacions clàssiques i les empreses cooperatives no prové de la seva forma de propietat, sinó de les formes (asimètriques) de l'exercici del poder i de la decisió (encara que, lògicament, estiguin històricament determinades en orígens i evolucions diferents).*

I acabo amb una frase de Galbraith:⁶ "No obstant això, sempre he topat amb un error popular. Allò que predomina en la vida real no és la realitat, sinó la moda del moment i l'interès pecuniari."

He assistit en cooperatives a actes de submissió del treball dependent que serien difícilment acceptables pels treballadors en una societat anònima.

6 J. K. Galbraith.
Op cit.